

Духовен и просветен център
”Св. Арх. Михаил
Православно братство ”Св. Арх. Михаил“

Храм ”Св. Арх. Михаил“

Първата българска
обществена сграда във Варна

ЮЛИЙ АЛЕКСАНДРОВ

БОГОСЛОВ АРХЕОЛОГ

Днешният храм “Св. Арх. Михаил” във Варна и малкото дворче около него са нещо, което с право може да се нарече най-българското място във Варна.

Това е първата българска обществена сграда тук. Можем да кажем, че българският елемент във Варна е сравнително нов. Всъщност само допреди 150 години, докъм средата на 19 век никой дори не е смеел да произнесе самото име българин. А защо е така? Интересна е историята на този все пак български град Варна. Ако се върнем малко назад във времето, ще видим, че когато през 7 век на Балканския полуостров е създадена Аспарухова България, градът е във владение на българите само за много кратки периоди. През цялото време той си остава голям и свободен византийски град. Едва 500 години по-късно – в началото на 13 век, Калоян включва града в пределите на българската държава. Смята се, че това е окончателно. Но, уви, и този път не задълго. През 14 век Варна се развива като голям търговско-икономически център. Тук се заселват огромен брой евреи, арменци и други националности и от византийската империя, и от Европа плюс местното население, което е основно гагаузи. През същия този век стана разпадането на България на малки държавици. Липсата на силна централна власт допринася морският град да

започне да се оформя като самостоятелен град-държава. Това води до бързото стопяване на българския елемент тук. През 15 век територията на Балканския полуостров вече е в пределите на османската империя. Както навсякъде, така и във Варна следва заселването на многобройно турско население, а през 16 век идват и големи маси гърци. Ето защо три века по-късно – през 19 век, за българско присъствие във Варна не може да се говори. През 50-те години на 19 век тук има едва 25-30 български семейства, като се има предвид, че градът наброява над 20 хиляди души. Пак през 50-те години, по-точно след края на Кримската война във Варна е открито руско консулство. Именно с активното съдействие на тогавашния руски вицеконсул Александър В. Рачински и на неколцина родолюбиви, влиятелни, честни и смели патриоти българи движението в полза на българщината се започва и съвсем скоро се увенчава с успех. Открива се първото българско училище тук, а също се започва и богослужение на български език в някои от гръцките храмове в града и в манастира “Св. Димитър” (дн. Евксиноград).

Първият и най-главен радетел за откриването на български училища и църкви във Варненски окръг е бил Атанас Георгиев от с. Николаевка. Той заедно с хаджи Иван Вълков от Добрич са били избрани за народни пред-

ставители от Варненски окръг на народния събор в Цариград, където с упорито настояване българите извоюват самостоятелна българска църква, независима от гръцката патриаршия. Тук, в Цариград Атанас Георгиев издействал берат (султанско разрешение) за построяването на първото българско училище в град Варна, както и за църкви в някои села в окръга.

От варненското училище заблестяват първите лъчи на българската интелектуалност и помагат на мнозина българи да си отворят очите, да се отърсят от гагаузщината и гръкоманията и да осъзнаят своята народност.

Какво значеше църквата в онези дни за българския народ? Тя го откърмаше. Тя запази неговото най-скъпо достояние – езика и вярата. Какво значеше за българския народ делото на плеядата църковни дейци и български великани – Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, Неофит Рилски, Неофит Бозвели, Иларион Макариополски и още много други? Те бяха най-главните виновници, за да се пробуди този народ от дълбокия сън, в който го бе хвърлило двойното робство – политическо – под турците и духовно – под гърците, от които първото му отнемаше свободата, а второто – по-грозно и застрашително – езика и националността.

Тази книга има за цел да разкрие само една малка

страничка от духовното национално пробуждане на българщината, но затова пък в един от най-прекрасните кътове на България – Варна и околните ѝ градове и села. Този кът, задушен от гърцизъм и гагаузщина, само преди около 150 години е бил почти напълно загубен за българската нация, а днес той начело с великолепната във всяко отношение Варна се издига величаво със своите национални придобивки, духовен устрем и култура, външно благоустройство и материално благосъстояние.

Историческият момент, от който датира началото на българското възраждане във Варна, се отнася към 1860 година. Много важни събития се случват през тази година:

1) на 12 март се отслужва първата служба на църковнославянски език в гръцката църква “Св. Георги”;

2) на 11 май се създава първата българска община в града;

3) на 6 август се организира комитет за построяване на българско училище. Същия ден са събрани и пари, а на следващия се закупува мястото, където и днес стои църквата “Св. Арх. Михаил”;

4) на 19 август се отваря първото българско училище.

Тези събития, станали във Варна през 1860 година, са главно отзвук на народната вълна по църковния въпрос. А именно случилото се същата година на Великден в Цариград, когато чрез Иларион Макариополски и тамошните българи, а в тяхно лице и целият български народ, твърдо и демонстративно се отказват от гръцката патриаршия и постигат църковна свобода и независимост.

Успехът на българското дело във Варна, където гърцизмът е създал своя крепост и разполага с всякакви средства за противодействие срещу едно малцинство от тридесетина български семейства, е дело не на отделни личности, а на колективния български ум, усилия и жертви.

Тази шепа българи живеят в една епоха, когато самото име българин е синоним на варварин и презрян човек, и в един град, където българщината е в най-дълбока забрава. Те успяват да се организират в община, откриват свое училище, съграждат собствено здание за него, откриват и църквата, намират учители и свещеници и се грижат за тяхната издръжка. Същата тази шепа родолюбци организират и умело водят борба срещу всички интриги на гърци и гагаузи и настойчиво правят постъпки Варна да стане център на българска епархия. В резултат на безкористните им усилия и упорита борба

варненските българи най-после на 2 декември 1872 година се удостояват да посрещнат своя първи народен ахиерей – Варненския и Великопреславски митрополит Симеон.

Огнището, откъдето проблясва първият лъч за възраждането на българщината във Варненско и град Варна, е село Николаевка. Тук през 1847 г., когато все още никъде във Варненска околия не е имало българска църква и училище, се построяват и църква, и училище, настаняват се за първи път български учител и български свещеник.

В Николаевка се събират за първи път първенците от целия окръг по църковния въпрос и съставят на 21 май 1860 година протокол, с който се отказват от Цариградската патриаршия и признават за свой върховен църковен началник и български владика Иларион Макариополски. От Николаевка е и първият народен представител от Варненската епархия, известният и влиятелен чорбаджия Атанас Георгиев, който през 1861 година взема участие в църковно-народния събор в Цариград и живо съдейства за успеха на българското дело във Варна. Оттук се направляват и по-късно църковно-училищните работи в града и околните села. От Николаевка са донесени икони и всички необходими

църковни принадлежности за откриването на първата българска църква във Варна “Св. Арх. Михаил”. От Николаевка дойде и първият български свещеник и предстоятел на църковно-училищната община във Варна - Константин Дъновски, който е и основният виновник за самото откриване на нашата църква.

Свещеник Константин Дъновски в Николаевка и във Варна е свързвал на първо време своята дейност с тази на Атанас Георгиев. По-късно му става и зет. Като младеж Константин идва във Варна през 1847 година да си търси място за учител. Тогава е на 17 години. Срещат се с бъдещия си тъст и той го наема за учител в Николаевка. През 1857 година е ръкоположен за свещеник и заедно със свещеник Иван Громов обслужват всички български села. Междувременно му се ражда син, когото днес познаваме под името Учителя Петър Дънов. Не след дълго Варненският гръцки митрополит Порфирий, който много уважавал свещеник Константин, го назначава за енорийски свещеник в църквата “Св. Богородица” (дн. старата). Като българин обаче свещеник Дъновски започва по време на служба да говори или пее на църковнославянски или да чете Евангелието или някоя ектения – нещо, което много се харесало на варненските българи. Това, естествено, го поставя в конфликт с гръците. Те го възненавиждат и успяват да уредят

неговото напускане. Тогва той започва усилена работа, за да се сдобият българите с отделна църква, където да се служи на български език. Заедно с това нашите сънародници работят и за откриване на свое училище. А защо е било необходимо всичко това? Според турските имперски закони, които са били много строги, за да бъдат признати група хора за отделна етническа народност в империята, е било задължително в населеното място, където живеят, да имат училище и църква на своя собствен език. Можем да си представим положението на шепата првославни българи от Варна сред морето от също така православни гърци и гагаузи. Домогванията, стремежите на българите да се сдобият с отделна църква може би за дълго време са щели да бъдат парализирани от силните по богатство, влияние и мнозинство гърци, ако не се бе появила ненадейната подкрепа на една влиятелна и енергична личност, а именно подкрепата на тогавашния руски вицеконсул Рачински.

Александър В. Рачински идва във Варна за вицеконсул след Кримската война. Веднага с усърдие се залавя, за да въведе славянско богослужение в една от гръцките църкви, където и лично той, а и всички българи да могат да се черкуват. Среща много пречки и едва след двугодишни усилия и преговори с гръцкия митрополит Порфирий успява да се домогне и получава разрешение

да се извършва богослужение веднъж в седмицата на славянски език, и то при изричната уговорка, че това се допуска само лично за него. И така първата служба на славянски език е извършена в църквата "Св. Георги" на 12 март 1860 година. Естествено е, че се стичат и всички българи от Варна. Но тази служба на славянски език била първа и последна в "Св. Георги". Настъпилото наскоро великденско събитие с българите в Цариград изостря отношенията между българи и гърци. Това се почувствало и във Варна. И гръцкият владика отказва да отстъпва за повече дадената църква в града за славянска служба. Тогава Рачински започва усърдно да действа да се построи руска църква и училище при консулството, където да могат да се черкуват и пращат своите деца българите. За целта той подава чрез московския митрополит Филарет и чрез Варненския гръцки митрополит Порфирий прошение до Цариградския патриарх, за да иска нужното разрешение. Патриаршията се отнася благосклонно, но дава разрешение само за параклис. На 12 април 1861 година параклисът при консулството бил тържествено осветен от свещеник Константин, свещеник Иван и архимандрит Филарет, който бил грък по произход, но получил духовно образование в Киев.

Но да се върнем към събитията от 1860 година. На 11

май 1860 година българите във Варна се събират и учредяват община. Изработват си и печат, на който пише: “Българска училищна община. Съгласие, дързост и успех – 1860”.

По това време, преди да се построи руският параклис и след отказа на гръцкия владика да се служи на славянски в църквата “Св. Георги”, българите известно време се черкували в манастира “Св. Димитър” (дн. Евксиноград). Игумен на този манастир бил йеромонах Теодосий – българин от Търново. Тук от време на време не без намесата на Рачински през по-големите църковни празници се служело на църковнославянски. От 1 август 1860 година свещеник Константин служи ежедневно цяла седмица през богородичните пости. На 6 август - Преображение, била извършена тържествена служба. Събали се всички по-първи и събудени българи. След службата всички останали и на тази импровизирана среща е взето окончателно решение да се открие училище. Била пусната подписка за издръжката и построяването на отделна сграда. Същия ден се събрана една сума от десет хиляди лева. Тогава българската община на първо време наема за училище една частна къща, а заедно с това решава и купува за три хиляди лева мястото, където и сега е сградата с църквата “Св. Арх. Михаил” за построяване на училище.

Гърците и гагаузите с интриги пред местната турска власт правят опити да попречат за откриването на българско училище. Но въпреки това българското училище е открито на 19 август. Първият български учител е Константин П. Арабаджиев. Броят на учениците е 25 момчета и 15 момичета.

През следващата 1861 година се започва постро-яването на двуетажно здание за училище (дн. църква "Св. Арх. Михаил"). Но и тогава българите трябва да се борят с интригите и буйството на гърците.

Когато вече е завършен първият етаж на зданието, фанатизирана тълпа гагаузи и гърци се струпват пред конака и демонстративно искат от мютесарифина (варненския турски областен управител) Ашир бей да се спре по-нататъшният строеж на училището. Турската власт удовлетворява тяхното искане и работата е спряна. Това обаче не отчайва българите. Чрез влиятелния Атанас Георгиев, който по това време е представител по църковния въпрос в Цариград, те успяват да издействат султански ферман за построяването на училището. Естествено, докато българската община във Варна се сдобие с фермана, изминават девет месеца. През това време училищната постройка стои незавършена и непокрита, а материалите са разграбени от гагаузите.

Така или иначе, разрешението идва и българите удържат победа. Зданието било довършено, покрито и обзаведено. На 25 юли 1862 година то било тържествено осветено в присъствието на мютесарифина Ашир бей, руския консул Рачински и на всички българи. Водосвета извършил лично митрополит Порфирий.

Ето как била издигната и осветена в град Варна първата българска обществена сграда, която става светиня за всяко българско сърце тук. В нея се е събуждало съзнанието и духът на младото поколение в онези тъмни времена. Тази сграда и днес скромна, полудъсчена, полускрита, тихо напомня само за едно – за величието и мощта на българския дух, който се възпитавал под нейния покрив.

Добре, но след като училището е вече налице, пред българите остава да виси другият важен въпрос – те нямат своя църква, където да се служи на български език. А докато нямат такава, те не могат да създадат общност и училищна стабилност и да се обособят като отделна нация. Защото именно религията и църквата според турските имперски закони обособява разнородните елементи от нации в империята.

1860 – 1961 година българите се черкуват на български в гръцката църква “Св. Георги”, после в манастира “Св.

Димитър”, след това А. Рачински построява своя параклис и те го посещават. Но през 1863 година той напуска Варна и тогава за нашите сънародници решаването на този въпрос става особено наложително.

В началото на 1865 година българската община обмисля и съставя план за завземане на църквата “Св. Георги”. В този план е посветена и турската власт, която им заявява, че ако стане сбиване или убийство, няма да отговаря. По това време в града се намира, за да събира помощи, един стар български свещеник - отец Наум, от охридския манастир “Св. Наум”. При една от срещите си със свещеник Константин Дъновски той го убеждава, че за българите ще е най-добре да приспособят за църква долния етаж на българското училище. Тази идея много се харесала на свещеник Константин, който и от по-рано предлагал същото. Сега просто се залавя да го осъществи. Първо той убеждава българите и без гърците да подозират нещо, урежда въпроса с турския мюфтия Ибиш ефенди. На искането да се позволи на нашите сънародници да си открият отделна църква мюфтията заявява на свещеник Константин, че турският закон позволява да се строи отделна джамия там, където пожелаят най-малко 25 – 30 семейства. И понеже българите са на брой 45 семейства, които са заявили, че искат да имат църква, те отговарят на това изискване на закона, следователно

тяхното желание може да бъде удовлетворено.

Така подготвил работата, свещеник Константин отива в с. Николаевка и взема от тамошната църква икони и други църковни принадлежности и на 13 февруари през нощта всичко е наредено на долния етаж на училището надлежно преустроен за целта по-рано. На другия ден – 14 февруари 1865 година, на Сирни заговезни била открита новата църква с отслужване на Божествена света литургия от свещениците Константин Дъновски и Иван Громов. След отпуста учениците изпели в църквата песента на султан Абдул Азис “Весели се наш народ...” и с това се завършило тържеството по откриването на първата българска църква във Варна, посветена в чест на Св. Арх. Михаил.

С откриването на църквата българската община, наричана до този момент училищна, се преименува в църковно-училищна и си прави нов печат с надпис “Българска народна черква в Варна”.

Откриването на българската църква е от огромно значение за съживяването на българския елемент във Варна. Мнозина, които до този момент избягват да се наричат българи, постепенно започват да се причисляват към тяхното общество. Чистокръвни наши сънародници, заселили се по различно време тук, излезли от чисто

български центрове, като Сливен, Ямбол, Котел, Севлиево и др., губят националността си в морето на гърцизма и гагаузщината. Първата освежителна струя по отношение на такива загубени български синове е откриването на българско училище през 1860 година. Дотогава български семейства във Варна е имало до 25 – 30, а след откриването на училището броят им нараства до 45 – 50. Толкова поне по списък са заявили, че искат да се отвори българска църква. А след като такава се открива, само за една година те стават повече от 100. Три години по-късно, в началото на 1867 година нарастват на 250 семейства. В такова количество те вече са в състояние сами да поддържат своя свещеник, без да му се плаща от общината, а с придобиваните от църквата средства и събраните помощи отвън да се издържа и училището. През 1870 година броят на българските семейства достига до 300, а през 1872 година – до 400.

Ето това е в основни линии положението на българския елемент в града ни до Освобождението. Но макар и малцинство, тъкмо българите във Варна се подготвят за посрещането на руските войски. Това става, когато долнодунавският отряд под командването на генерал Цимерман извършва десанта на Дунав и завзема Добрич на 22 април 1877 година. В дома на Янко Славчев – един от най-активните дейци на българската църковно-

училищна община във Варна, се провежда съвещание за предстоящото посрещане на освободителите. На съвещанието присъстват десетима българи, между които свещеник Христо Върбанов, Андрей Астарджиев и др. "Определихме тричленна комисия, която да отиде в гр. Добрич, за да узнае цветовете на руските знамена. Друга комисия да събира пари за разноските да купи платове и дървета за триумфалните врати..." Пригответленията стават в българската община, а именно в единствената във Варна българска обществена сграда, където се помещават едновременно общината, храмът "Св. Арх. Михаил" и мъжкото и девическото училище. Гърците обаче осведомяват турските власти за дейността на българите. В резултат на това в нашата сграда са разквартировани турски войници. През януари 1878 година турските войски заминават за фронта и нашта сграда е опразнена.

На 31 януари 1878 година в Одрин е подписано примирие между воюващите, а на 3 февруари е освободен град Провадия. През февруари започват преговори между руското и турското командване в Североизточна България. Преговорите са за освобождаването на Русе и Силистра, но не става въпрос за Шумен и Варна. Османската империя се опитва да ги задържи. Тези опити са подхранвани от английската дипломация, която

подбужда гръцкото население да изпраща махзари (подписки или петиции) с искане градът да остане или в чертите на империята, или да се обяви за свободен град. Английският вестник "Л. Хералд" пише, че "Жителите на Варненския санджак (област) изпратили в английското посолство в Цариград прошение с 15 000 подписа, щото санджакът да не бъде присъединен към България, тъй като една десета от населението била българска, а останалата част – турци и гърци."

Безплодните преговори за Варна и Шумен се пренасят и на Берлинския конгрес, където е поставена алтернативата - Софийският санджак срещу Варна или срещу земите по течението на реките Места и Струма. На 24 юни 1878 година Берлинският конгрес решава Османската империя да предаде Шумен и Варна на руските войски.

Вероятно в края на юни гръцкият митрополит Кирил и ръководството на гръцката община започват да работят върху възможността за специален статут на Варна, като автономия или свободен град. Опирайки се на това, че град Варна и прилежащите му села са в диоцеза (под управлението) на Цариградската патриаршия, те правят опит да прехвърлят собствеността на православното църковно имущество върху Кралство Гърция. Тези

намерения не остават тайна за българската община, която веднага търси съдействието на намиращия се по това време в Добрич губернатор генерал Иван Кишелски. Първият варненски губернатор е българин по про-изход на руска военна служба. Иван Попкиров Кишелски (1826-1880) е роден в Котел в семейството на свещеник Киро Хараламбов. Учи в Цариград и завършва военно училище в Русия. Той е първият българин, достигнал до чин генерал в Руската армия. Затова именно варненските българи се осмеляват да отидат в Добрич и да му връчат протест.

“Долуподписаните имаме чест да съобщим на Ваше Високопревъзходителство, че няколко от нашите съграждани са събрани в тукашната гръцка митрополия под председателството на Варненския гръцки деспот, като съставили една комисия, която щяла да хариже – завещае – на Атинския гръцки университет всичките градски имущества, които принадлежат на всички жители, както на града, тъй и на санджака Варненски. Тия имущества са именно: два манастира, лозята, нивята, две воденици, една баня, три магазини, няколко дюгени, три къщи, училищата и църквите. Понеже тези богоугодни заведения са направени с помощта на всичките християни на града и санджака, при туй защото всичките тези притежания

принадлежат на своите истински притежатели – на жителите на град Варна и санджака му – то покорно молим Ваше Високопревъзходителство да благоволите и разпоредите щото такова едно неправилно подаряване да се запрети при потребните власти.” Протестът е подписан само от 120 “жители на Варна и цялото окръжие”. Може би хората са се страхували, защото Варна е все още турски град. На 6 юни 1878 година шуменската крепост е предадена на генерал Столипин, а турската войска се изтегля във Варна. С нея командващият северната група войски Фазлъ паша има намерение да атакува руските позиции край Балчик. Но тъй като в момента имало примирие, се стигнало дотам, че подчинените му офицери поискали писмена заповед, че акцията ще е на негова отговорност. Бойните действия не се провеждат.

За битовото устройство на генерал Столипин във Варна турските власти се обръщат не към гръцкия митрополит, а към българския свещеник Христо Върбанов като глава на българите и генералът е настанен в къщата на Янаки Жеков. Според спомени на свещеник Христо Върбанов Фазлъ паша продължавал да упорства и отказва да предаде града на генерал Столипин под претекст, че няма заповед от Цариград. Налага се генерал Столипин лично да отиде в Цариград и да донесе въпросната заповед. Едва

тогава – на 27 юни 1878 година – Фазлъ паша предава града на генерал Столипин и го напуска. Така идва освобождението на варненските българи. Начело на посрещачите са първенците на българската община Велико Христов, Янко Славчев, свещеник Христо Върбанов и учителят Димитър Станчев.

След речта на Димитър Станчев е отслужена тържествена света литургия в единствената българска църква, а именно тук, в “Св. Арх. Михаил”. Сред тълпата е и невръстният Антон Страшимиров, който разказва: “На посрещането българите се бяха струпали пред своята църквица. Но все пак те бяха на лице. А зад тях стоеше неизброима тълпа от гагаузи, арменци, евреи и гърци...”

На 1 август 1878 година, след като са заети крепостните съоръжения, започва предаването на полицейските участъци. Отново ритуалът се изпълнява от свещеник Христо Върбанов: “Турската войска излиза от участъка. Влизам, поръсвам участъка и след това влизат руските войници в него...”

Всъщност турската армия опразва Варна едва през октомври, защото градът е бил буквално натъпкан с войска, бойна техника и боеприпаси. В една телеграма от 10 октомври 1878 година генерал Столипин пише до Генералния щаб в Русия “Днес последния турски войник

се качи на кораба.”

След освобождението покрай историческата ни светиня – скромната стара българска църквица, в която и до днес не престава да се служи, нашият град се украси и с величествения храм “Успение на Пресвета Богородица” на централния площад. Втората българска църква във Варна, започната през 1881 година и завършена през 1886 година, по архитектура, иконопис, размери, издържаност на стил и украса справедливо може да се каже, че е първа в цяла България след храм-паметника “Св.Александър Невски” в София.

Но да завършим с кратко споменаване за това, че и днес в църквичата се помещава духовно просветният център “Св. Арх. Михаил”, който развива полезна благотворителна и просветна дейност и се явява наследник на основаното със същото име през 1912 година православно братство. Нека името на старата българска църква му служи като жив символ на онова пробуждане и духовно възраждане в миналото. Със своите беседи още в онези години братството е заложило щото църквата “Св. Арх. Михаил” да не престава и днес да бъде това, което е била в миналото – духовно огнище, от което се пръскат лъчите на истинската просвета и спасителната за народа ни вяра.

1878 г. - 27 юни 1878 година - Фаза на война

След освобождението по време на войната...
всички неща са в развалина...
не претърпяват големи промени...
всички неща са в развалина...

1878 година, по архивите...
всички неща са в развалина...
не претърпяват големи промени...
всички неща са в развалина...

На постранието българите...
всички неща са в развалина...
не претърпяват големи промени...
всички неща са в развалина...

Кристина Ивановна...
всички неща са в развалина...
не претърпяват големи промени...
всички неща са в развалина...

Генералния щаб в Русия...
всички неща са в развалина...
не претърпяват големи промени...
всички неща са в развалина...